

Krzysztof Woźniewski
Uniwersytet Gdański
kwozniewski@prawo.univ.gda.pl

Dopuszczenie przedstawiciela społecznego do postępowania sądowego w świetle art. 90 k.p.k. po nowelizacji z dnia 10 czerwca 2016 r.

Admission of a Social Representative During Trial According to Article 90 of the Code
of Criminal Procedure as Amended 10 June 2016

Abstract: In June of this year, the Polish Sejm passed a law amending article 90 of the Code of Criminal Procedure. This provision regulates the institution of the so-called social representative (as - amicus curiae) in a Polish criminal trial. The amendments adopted are aimed at facilitating participation of the representative in the trial process. Adopted amendments change the procedural mechanism enabling the social representative to enter into the process, subordinating access to the consent of just one party to the proceedings.

Keywords: criminal procedure, social representative, admission requirements, non-governmental organization

Słowa kluczowe: postępowanie karne, przedstawiciel społeczny, wymogi formalne dopuszczenia, organizacje społeczne

1. Uwagi wstępne

Przedstawiciel społeczny to uczestnik procesu karnego stanowiący specyficzny przejaw udziału społeczeństwa w procesie karnym, a zarazem urzeczywistnienie zasady współdziałania społeczeństwa z instytucjami w ściganiu przestępstw¹. Do systemu prawa karnego procesowego został on wprowadzony wraz z wejściem

---

1 S. Waltoś, P. Hofmański, Proces karny. Zarys systemu, wydanie 13, Warszawa 2016, s. 244.

w życie ustawy z dnia 14 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego². Przepisy regulujące tę instytucję zawarto w czterech artykułach (art. 81-84) w rozdziale 10. W związku z przemianami społeczno-gospodarczymi w Polsce lat 90. XX w., gdy podjęto prace nad nową ustawą karną procesową, w projekcie rządowym z 1995 r. instytucja ta nie została przewidziana³. Jednakże podczas prac legislacyjnych ostatecznie znalazła się ona w nowo uchwalonym Kodeksie postępowania karnego z 1997 r. w rozdziale 10, łącznie obejmując dwa artykuły (art. 90-91)⁴.

Przedstawiciel społeczny, mimo swego niewielkiego znaczenia praktycznego, od samego początku swego funkcjonowania wzbudzał wiele kontrowersji. Przez niemal trzy dekady miał wśród przedstawicieli nauki zarówno swoich zwolenników, jak i przeciwników⁵. Znakomita część autorów oceniała tę instytucję jako martwą i fasadową⁶. Żywe zainteresowanie problematyką tej specyficznej formy udziału społeczeństwa w procesie karnym zaowocowało zaś znaczną liczbą publikacji na ten temat⁷. Mimo hektycznego charakteru prac polskiego ustawodawcy, w każdym niemal jego politycznym wydaniu, instytucja przedstawiciela społecznego umykała do tej pory licznym nowelizacjom k.p.k. Dopiero 10 czerwca 2016 roku Sejm, uchwalając kolejną (ponad setną) nowelizację kodeksu postępowania karnego, dokonał zmiany art. 90 k.p.k. – jednego z dwóch przepisów konstruujących omawianą instytucję⁸.

Wskazana nowelizacja rozbudowała artykuł o kilka nowych paragrafów (§4-§6) i zmodyfikowała trzy dotychczasowe (§1-§3). W porównaniu z poprzednim brzmieniem art. 90 k.p.k. na nowo sformułowano przesłanki oraz mechanizm procesowy dopuszczenia przedstawiciela społecznego do udziału w postępowaniu karnym. W świetle tych przepisów do przesłanek w nowym ujęciu zaliczamy: a)

2 Dz.U. z 1969 r. Nr 13, poz. 96 ze zm.

3 Zob. Rządowy projekt ustawy – Kodeks postępowania karnego (druk nr 1276 z 18 sierpnia 1995 r.), <http://orka.sejm.gov.pl/proc2.nsf/opisy/1276.htm>.

4 Dz.U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555 oraz tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1749.

5 Pozytywnie, chociaż nie bez zastrzeżeń, odnosili się do tej instytucji: M. Siewierski, Przedstawiciel społeczny w nowym kodeksie postępowania karnego, „Palestra” 1969, nr 9, s. 5 i n.; A. Murzynowski, Udział przedstawiciela społecznego w procesie karnym, „Nowe Prawo” 1971, nr 7/8, s. 1021; krytycznie zaś M. Lipczyńska, Przedstawiciel społeczny w procesie karnym, „Nowe Prawo” 1972, nr 4, s. 562 i powołana tam literatura; W. Daszkiewicz, Przedstawiciel społeczny w procesie karnym, Warszawa 1976, s. 168.

6 Por. np. W. Daszkiewicz, Przedstawiciel społeczny w procesie karnym, „Palestra” 1985, nr 11, s. 59, 73-74; W. Daszkiewicz, Społeczni uczestnicy procesu karnego, „Państwo i Prawo” 1990, nr 5, s. 71 i n.; J. Grajewski, (w:) J. Grajewski, L.K. Paprzycki, Kodeks postępowania karnego z komentarzem, Sopot 2000, s. 160; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego, Tom 1, Komentarz do artykułów 1-296, Warszawa 1999, s. 414 i powołana tam literatura; R. Kmiecik, E. Skrętowicz, Proces karny. Część ogólna, Kraków 1996, s. 172; K. Marszał, Proces karny, Katowice 1998, s. 169-170; S. Waltoś, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 1998, s. 197 (autor ten jednak już w wydaniu swego podręcznika w 2001 r. zwraca uwagę na niejaki ożywienie tej instytucji po zmianach k.p.k. z 1997 r.); S. Waltoś, P. Hofmański, Proces..., *op. cit.*, s. 199; odmiennie M. Tomkiewicz, Udział przedstawiciela społecznego w procesie karnym, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 7/8, s. 120.

7 Por. publikacje powołane w przypisie 2 i 3 oraz m.in. A. Wierciński, Przedstawiciel społeczny w polskim procesie karnym, Poznań 1978; W. Sieracki, Uwagi na tle wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie udziału przedstawiciela społecznego w postępowaniu przed sądami wojskowymi, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1980, nr 4; J. Lisiewicz, S. Przyjemski, Udział czynnika społecznego w wojskowym prawie karnym na tle uchwały Izby Wojskowej Sądu Najwyższego, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1980, nr 4.

8 Zob. art. 1 pkt 1 ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry oraz ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. poz. 1070).

uprawniony podmiot do występowania w charakterze przedstawiciela społecznego – art. 90 § 1 k.p.k., w którym z dotychczasowego brzmienia usunięto słowo przedstawiciel; b) ochronę interesu indywidualnego, w tym przypadku usunięto przymiotnik ważny w odniesieniu do tego interesu – § 1; c) termin zgłoszenia przedstawiciela społecznego w postaci całego „postępowania sądowego” – § 1 *in principio*; d) wprowadzenie wyraźnego wymogu formalnego zgłoszenia, które obejmować ma wykazanie istnienia przesłanek materialnych, wskazanie przedstawiciela reprezentującego daną organizację społeczną oraz powinno zawierać odpis statutu lub innego dokumentu regulującego działalność tej organizacji – § 2; e) wyrażenie zgody przez co najmniej jedną ze stron postępowania sądowego na dopuszczenie przedstawiciela ustawowego do udziału w tym postępowaniu oraz mechanizm jej cofnięcia – art. 90 § 3; f) wprowadzenie przesłanek dopuszczenia wielości przedstawicieli społecznych w postępowaniu – art. 90 § 6. W związku z wprowadzeniem wymogów zgody stron na dopuszczenie przedstawicieli społecznych do postępowania, w przypadku cofnięcia im tych zgód wprowadzono mechanizm kontroli sądowej wskazanych oświadczeń woli stron w tym zakresie – art. 90 § 3, zdanie trzecie k.p.k. i art. 90 § 6 zdanie piąte k.p.k. Poniższe, kolejne uwagi stanowią próbę wstępnej analizy nowego ujęcia przesłanek dopuszczenia przedstawiciela społecznego do udziału w postępowaniu sądowym.

2. Organizacja społeczna

Podmiotem uprawnionym do udziału w postępowaniu sądowym w charakterze przedstawiciela społecznego jako rzecznika interesu społecznego jest organizacja społeczna. Współcześnie w piśmiennictwie taka koncepcja prawna omawianej figury procesowej jest już powszechnie przyjęta⁹. W brzmieniu przed nowelizacją znajdowało się wyrażenie, w myśl którego udział w postępowaniu zgłaszał przedstawiciel organizacji społecznej. Nie oznaczało to jednak w żadnym wypadku, że przedstawicielem społecznym nie była organizacja społeczna tylko jej przedstawiciel. Organizacja społeczna realizowała swoje uprawnienie poprzez osobę przedstawiciela społecznego. Nowela w tej kwestii już nie pozostawia najmniejszych wątpliwości. Nowelizacja nie wprowadza zaś żadnych zmian w zakresie pojęcia organizacja spo-

9 M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Kraków 2011, s. 35; S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces...*, *op. cit.*, s. 198 i n.; T. Grzegorzczak, (w:) T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014, s. 372; G. Artymiak, M. Klejnowska, Cz.P. Klak, M. Rogalski, Z. Sobolewski, K. Sowiński, *Proces. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 161; W. Daszkiewicz, *Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne*, tom I, Bydgoszcz 2000, s. 228; Z. Gostyński, (w:) J. Bratoszewski, Z. Gostyński, L. Gardocki, S.M. Przyjemski, R.A. Stefański, S. Zablocki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, Warszawa, 2003, s. 622; K.T. Borażyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 207; J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, Warszawa 2013, s. 332; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego wraz z komentarzem do ustawy o świadku koronnym*, Warszawa 2014, s. 395; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 608; Z. Świda, J. Skorupka, R. Ponikowski, W. Posnow, *Postępowanie karne. Część ogólna*, Warszawa 2012, s. 222.

łeczna, pozostawiając definicję tego pojęcia doktrynie prawa karnego procesowego. Słusznie też nie wraca do rozwiązania z czasów obowiązywania kodeksu postępowania karnego z 1969 r., pod rządami którego obowiązywała lista uprawnionych do występowania w charakterze przedstawiciela społecznego organizacji społecznych¹⁰. Dla praktyki stosowania analizowanej instytucji procesowej wystarczające jest materialne kryterium kwalifikowania podmiotu prawa jako organizacji społecznej. W rozumieniu przepisu art. 90 § 1 k.p.k. kryterium tym jest cel organizacji, tj. ochrona interesu społecznego lub indywidualnego, a zwłaszcza wolności i praw człowieka. Pozytywna zatem odpowiedź na pytanie, czy statut organizacji społecznej zawiera stwierdzenie, że celem organizacji społecznej jest ochrona interesu społecznego lub indywidualnego, a zwłaszcza wolności i praw człowieka, rozstrzyga kwestie podmiotowej dopuszczalności danej organizacji społecznej do udziału w procesie. W praktyce najczęstszymi wnioskodawcami, z punktu widzenia charakteru prawnego danego podmiotu prawa, są stowarzyszenia (w tym organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi działające w oparciu o przepisy ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach¹¹ oraz ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych¹²), związki wyznaniowe, związki zawodowe, społeczno-zawodowe organizacje rolników, organizacje pracodawców, związki sportowe, samorządy zawodowe oraz fundacje, jeśli tylko statuty tych organizacji obejmują zadania związane z ochroną interesów społecznych lub indywidualnych, w szczególności ochrony wolności i praw człowieka¹³.

3. Ochrona interesu indywidualnego

Kolejna istotna zmiana, jaką przynosi nowelizacja, wiąże się z nowym określeniem charakteru przesłanki ochrony interesu indywidualnego. Ustawodawca poprzez usunięcie przymiotnika „ważny” obniżył wymaganie dotyczące znaczenia potrzeby ochrony interesu indywidualnego. *De lege lata* zatem można przyjąć, iż interes indywidualny, o którym mowa w § 1 art. 90 k.p.k., nie musi należeć do kategorii interesów mających duże znaczenie, wielką wagę czy powinien on charakteryzować się istotnością dla stron procesowych występujących w konkretnym postępowaniu sądowym. Usunięcie słowa „ważny” w analizowanym przepisie w konsekwencji oznacza pozbawienie sądu kompetencji do oceny – podczas badania wniosku o dopuszczenie przed-

10 Więcej na ten temat zob. K. Woźniewski, (w:) C. Kulesza (red.), System Prawa Karnego Procesowego, Tom VI, Strony i inni uczestnicy postępowania karnego, Warszawa 2016, s. 1258. Jak trafnie podkreśla L.K. Paprzycki, organizacje te miały jednoznaczny profil polityczny właściwy dla PRL – L.K. Paprzycki, (w:) J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, Kodeks..., *op. cit.*, s. 333.

11 Tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 1393 ze zm.

12 Tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 666 ze zm.

13 W praktyce wątpliwości budzi natomiast możliwość udziału tak szczególnych podmiotów, jakimi są spółki prawa handlowego utworzone w celach niegospodarczych typu *non-profit* posiadające wszakże status organizacji pożytku publicznego – zob. K. Woźniewski, (w:) C. Kulesza (red.), System..., *op. cit.*, s. 1267 oraz wskazana tam literatura.

stawiciela społecznego – czy *in concreto* interes indywidualny jest na tyle istotny, by uzasadniał dopuszczenie przedstawiciela społecznego do postępowania sądowego. Wydawałoby się więc, że w praktyce organizacja społeczna po prostu wskaże interes społeczny lub indywidualny objęty zadaniami statutowymi tej organizacji i powinno to przesądzić o dopuszczeniu go do udziału w postępowaniu. Jednakże analiza treści art. 90 § 5 k.p.k., regulującego kwestię podstaw odmowy dopuszczenia przedstawiciela organizacji społecznej do występowania w sprawie, wyraźnie przyznaje sądowi uprawnienie i obowiązek zarazem do zbadania dwóch kwestii, tj. po pierwsze, czy wskazany w zgłoszeniu interes społeczny lub indywidualny jest objęty zadaniami statutowymi organizacji wnioskodawcy oraz po drugie, czy wskazane interesy wiążą się z rozpoznawaną sprawą. Drugie kryterium zasługuje na szczególną uwagę ze względu na jej merytoryczny charakter. O ile bowiem przepis § 1 znosi kryterium ważności interesu indywidualnego, to § 4 zastępuje je – jak się wydaje – kryterium istnienia związku między chronionym interesem społecznym lub indywidualnym a rozpoznawaną sprawą. Na organizacji społecznej składającej wniosek o dopuszczenie do udziału przedstawiciela społecznego spoczywać będzie zatem ciężar procesowy wykazania istnienia owego związku pod rygorem odmowy jego dopuszczenia.

4. Termin zgłoszenia przedstawiciela społecznego

Kolejna zmiana wprowadzona omawianą nowelizacją wiąże się z innym określeniem momentu procesowego, w którym można złożyć wniosek o udzielenie udziału przedstawiciela społecznego w sprawie. W dotychczasowym stanie prawnym maksymalny termin procesowy do jego zgłoszenia był określony bardzo precyzyjnie – poprzez wskazanie stanu zaawansowania procesu – rozpoczęcie przewodu sądowego. Zgłoszenie wniosku po tym terminie było bezskuteczne. W związku z wykreśleniem powyższego wyrażenia powstaje pytanie o obecny termin początkowy i końcowy złożenia wniosku. Pozostawienie wyrażenia „w postępowaniu sądowym” bez określenia dodatkowego maksymalnego terminu procesowego na dokonanie czynności procesowej zgłoszenia przedstawiciela procesowego oznacza, że z teoretycznego punktu widzenia wniosek taki może być złożony w każdym czasie postępowania sądowego. Począwszy od jego rozpoczęcia, z chwilą wniesienia aktu oskarżenia do sądu pierwszej instancji, jak i wniesienia apelacji do tegoż sądu uruchamiającego postępowanie odwoławcze, a także w postępowaniach sądowych prowadzonych w związku z nadzwyczajnymi środkami zaskarżenia, czy nawet w postępowaniach po uprawomocnieniu się orzeczenia – w każdym przypadku, gdy podejmowane są decyzje procesowe na rozprawie oraz wyjątkowo na posiedzeniach¹⁴.

Natomiast można pokusić się o wskazanie momentu końcowego, w którym taki wniosek byłby dopuszczalny z uwagi na jego praktyczną procesową sensow-

14 Więcej na ten temat zob. K. Woźniewski, (w:) C. Kulesza (red.), System..., *op. cit.*, s. 1284.

ność – skoro ustawodawca zrezygnował z wyraźnej legislacyjnej bariery dla takich wniosków. Wydaje się, że ostatecznym momentem w stadium jurysdykcyjnym, przynajmniej w postępowaniach pierwszoinstancyjnym i odwoławczym, do złożenia takiego wniosku powinny być czynności związane z zamknięciem przewodu sądowego, gdyż po tych czynnościach następuje faza przemówień końcowych, podczas której dopuszczony przedstawiciel społeczny ma prawo się wypowiedzieć¹⁵.

Uzasadnienie projektu nie podaje *ratio legis* dla takiego rozwiązania, ale można przypuszczać, że chodziło po raz kolejny o zachęcenie organizacji społecznych do podejmowania tego typu działalności. Zapewne wiąże się to z faktem, iż wiele organizacji społecznych, aby podjąć decyzję o działaniu w charakterze przedstawiciela społecznego musi dysponować informacją o toczącym się lub mającym się toczyć procesie konkretnej osoby. Źródłem tej informacji z reguły są członkowie danej organizacji społecznej liczący na jej pomoc w tej właśnie formie. Obecnie coraz częściej zdarza się, że organizacje społeczne dowiadują się o procesie karnym z mediów i włączają się do niego, widząc potrzebę ochrony interesów społecznych lub indywidualnych, czy też ze względów promocyjnych i wizerunkowych. Oczywiście wniosek o dopuszczenie do udziału organizacja społeczna może złożyć już w stadium postępowania przygotowawczego, wówczas organ je prowadzący załącza wniosek do akt sprawy i przesyła do sądu wraz z aktem oskarżenia – analogia z art. 69 § 1 k.p.k.¹⁶.

Mimo znacznej liberalizacji wymogu formalnego, jakim jest termin dokonania zgłoszenia przez organizację społeczną, rozwiązanie takie w praktyce może okazać się problematyczne z uwagi na stan zaawansowania postępowania sądowego. Wprawdzie sekwencja czynności procesowych składająca się na postępowanie sądowe wyznacza poniekąd naturalne granice czasowe składania wniosków o dopuszczenia przedstawiciela procesowego, tj. wniesienie aktu oskarżenia, wniesienie apelacji oraz czynność zamknięcia przewodu sądowego, to zapewne dopiero praktyka stosowania tego przepisu dokona koniecznego doprecyzowania tak szeroko określonego terminu procesowego.

5. Elementy składowe zgłoszenia

Kolejna zmiana wprowadzana omawianą nowelizacją dotyczy kwestii formalnych związanych z dopuszczeniem do udziału w postępowaniu sądowym przedstawiciela społecznego. Na pozytywną ocenę zasługuje doprecyzowanie i uporządkowanie koniecznych elementów formalnych pisma procesowego stanowiącego postulujące oświadczenie woli organizacji społecznej w tym zakresie, albowiem poprzednio

---

15 Omawiana nowelizacja usunęła w art. 406 k.p.k. uzależnienie udzielenia przez sąd głosu przedstawicielowi społecznemu od występowania potrzeby w tym zakresie ocenianej przez sąd. Obecnie ilekroć w postępowaniu sądowym zostanie dopuszczony przedstawiciel społeczny ma on bezwzględne prawo zabrania głosu po uprzednim wypowiedzeniu się stron procesowych i ich przedstawicieli.

16 Tak też pod rządami k.p.k. z 1969 r. A. Wierciński, *Przedstawiciel...*, *op. cit.*, s. 65.

obowiązujący przepis § 2 art. 90 k.p.k. stanowił tylko, iż w zgłoszeniu organizacja społeczna wskazuje przedstawiciela, który ma reprezentować tę organizację, a przedstawiciel przedkłada sądowi pisemne upoważnienie. Obecne brzmienie tego przepisu nakłada na wnioskodawcę, po pierwsze, obowiązek wskazania, które należy odczytywać jako obowiązek wykazania posiadania interesu społecznego lub indywidualnego objętego zadaniami statutowymi wnioskodawcy. Prawidłowe wypełnienie tego obowiązku pozwoli na ocenę jego zasadności. Po drugie, ustawa nakłada obowiązek dołączenia odpisu statutu lub innego dokumentu regulującego działalność tej organizacji (np. uchwał organów wykonawczych lub stanowiących organizacji społecznych określających ich cele działalności i zadania). W praktyce tego rodzaju dokumenty były składane, ale wymóg ten należało raczej oceniać w kategorii ciężaru procesowego niż prawnego obowiązku. Natomiast zdanie trzecie omawianego paragrafu stanowi konsekwencje zmiany omówionej w punkcie 2. niniejszego opracowania.

6. Wymóg zgody stron procesowych

Zupełnie nowym i bardzo specyficznym rozwiązaniem procesowym jest wprowadzenie do procesu decyzyjnego w przedmiocie wydania postanowienia o dopuszczeniu przedstawiciela społecznego wymogu zgody przynajmniej jednej ze stron procesu (art. 90 § 3 zdanie pierwsze k.p.k.). W uzasadnieniu do projektu nowelizacji wskazano na konieczność zniesienia arbitralności sądu w kwestii dopuszczania przedstawiciela organizacji społecznej do udziału w sprawie¹⁷, a środkiem osiągnięcia tego celu – według uzasadnienia – ma być właśnie zgoda przynajmniej jednej ze stron. Skutkiem wyrażenia takiej zgody jest obowiązek dopuszczenia przez sąd przedstawiciela społecznego do udziału w postępowaniu sądowym¹⁸.

Procesowe oświadczenie woli strony o wyrażeniu zgody bądź jej odmowie ma wszakże charakter względnie imperatywny. Wiąże się to z faktem, że ustawa przyznaje sądowi prawo dopuszczenia przedstawiciela społecznego, mimo niewyrażenia zgody przez strony, o ile leży to w interesie wymiaru sprawiedliwości (§ 4). Należy uznać powyższe za rozwiązanie trafne¹⁹. Przepis art. 90 § 3 reguluje ponadto w ramach instytucji zgody stron na dopuszczenie przedstawiciela społecznego kwestię cofnięcia wyrażonej zgody. Rozwiązanie to, chociaż teoretycznie poprawne, budzi mieszane uczucia. Nie jest wykluczone bowiem, że możliwość złożenia przez stronę oświadczenia o cofnięciu zgody będzie traktowana jako swoisty rodzaj sankcji wobec przedstawiciela społecznego, który nie spełnia „oczekiwań” strony w zakresie

17 Zob. Uzasadnienie do projektu ustawy, druk nr 451, s. 10, (<http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/DBD9E9635C-718980C1257FA2002E7085/%24File/451.pdf>).

18 *Ibidem*.

19 W praktyce sąd po zgłoszeniu wniosku przez organizację społeczną o dopuszczenie przedstawiciela procesowego jest zobowiązany do poinformowania o tym stron oraz zapytania, czy wyrażają one zgodę na jej przystąpienie do postępowania sądowego. Nie wydaje się jednak, żeby wyrażenie zgody było panaceum na arbitralność decyzji sądu w przedmiocie dopuszczenia przedstawiciela procesowego.

jej wspierania. Z punktu widzenia stron procesowych przedstawicieli społecznych można podzielić na przedstawicieli zgłoszonych w porozumieniu czy uzgodnieniu z daną stroną procesową oraz przedstawicieli społecznych w żaden sposób niezwiązanych ze stroną procesową. W drugim przypadku możliwość zarówno wyrażenia zgody, jak i jej cofnięcia przez strony nie powinna budzić większych wątpliwości, natomiast kwestia komplikuje się w sytuacji, gdy dopuszczony został przedstawiciel społeczny „uzgodniony” przez stronę. Możliwość cofnięcia zgody przez stronę przeciwną przedstawicielowi społecznemu zgłoszonemu przez inną stronę i za jej zgodą, nie wydaje się rozwiązaniem szczęśliwym, zwłaszcza że złożenie oświadczenia o cofnięciu zgody może skutkować wyłączeniem przedstawiciela od udziału w sprawie. Treść przepisu art. 90 § 3 zdanie drugie zdaje się wprowadzić takiej możliwości nie wykluczać, niemniej jednak zabezpieczeniem przed nadużywaniem tego uprawnienia przez strony jest prawo sądu do odmowy – z uwagi na interes wymiaru sprawiedliwości – wyłączenia przedstawiciela społecznego, wobec którego zostało złożone oświadczenie o cofnięciu zgody.

7. Wielość przedstawicieli społecznych

W doktrynie, pod rządami art. 90 k.p.k. sprzed omawianej nowelizacji, kwestią dyskusyjną był problem wystąpienia w konkretnym procesie wielu przedstawicieli społecznych. Może się zdarzyć bowiem, że więcej niż jedna organizacja uzna za wskazane czy konieczne zgłoszenie się do udziału w sprawie w charakterze przedstawiciela społecznego. Zarówno k.p.k. z 1969 r., jak i obowiązująca ustawa procesowa do czasu omawianej nowelizacji nie regulowały tego zagadnienia. W piśmiennictwie pojawiały się jednak pewne propozycje rozwiązania tej kwestii²⁰. Ustawodawca, nowelizując przepisy art. 90 k.p.k., dodał zatem nowy paragraf szósty regulujący to zagadnienie. Wprowadzone rozwiązanie jest analogiczne do rozwiązania kwestii wielości oskarżycieli posiłkowych przyjętego w art. 56 § 1 k.p.k., które opiera się na kompetencji sądu do określenia ich liczby z uwzględnieniem konieczności zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania.

W myśl zatem § 6 art. 90 k.p.k. sąd, w przypadku wpłynięcia zgłoszeń od co najmniej kilku organizacji społecznych w przedmiocie dopuszczenia ich przedstawicieli społecznych, realizując swoje prawo do ograniczenia ich liczby, wzywa wówczas oskarżyciela²¹ i oskarżonego do wskazania nie więcej niż dwóch przedstawicieli organizacji społecznych, którzy będą mogli występować w sprawie. Gdy w sprawie występuje więcej niż jeden oskarżony lub więcej niż jeden oskarżyciel, każdy z nich może wskazać jednego przedstawiciela, przy czym brak wskazania przedstawiciela jest

---

20 Szerzej na ten temat zob. K. Woźniewski, (w:) C. Kulesza (red.), System..., *op. cit.*, s. 1277 i n.

21 Oczywiście chodzi tu tylko o oskarżyciela posiłkowego ubocznego subsydiarnego, gdyż trudno wyobrazić sobie, żeby oskarżyciel publiczny wskazywał przedstawiciela społecznego, podobnie jak wyrażenie zgody na udział przedstawiciela społecznego na podstawie § 3 art. 90 k.p.k.

równoznaczny z cofnięciem zgody na jego występowanie w sprawie. W przypadku procesu, w którym występuje tylko jedna strona czynna (np. oskarżyciel posiłkowy i jedna strona bierna), liczba przedstawicieli społecznych może maksymalnie wynosić cztery, po dwóch na każdą stronę procesu. W przypadku procesów wielopodmiotowych każdemu oskarżycielowi i oskarżonemu przysługuje prawo wskazania jednego przedstawiciela procesowego, przy czym problem w zakresie prawa udziału organizacji społecznej pojawi się w sytuacji, gdy po którejś ze stron zjawi się więcej niż kilka podmiotów, a sąd ograniczy arbitralnie ich liczbę, wykluczając siłą rzeczy niektórych z udziału w postępowaniu.

Kryterium ograniczenia liczby przedstawicieli społecznych, podobnie jak w przypadku oskarżyciela posiłkowego, stanowi konieczność zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Przez prawidłowy tok postępowania można rozumieć prowadzenie postępowania zgodnie z zasadą szybkości i koncentracji procesu tak, aby wszystkie okoliczności sprawy zostały wyjaśnione w oparciu o zebrany materiał dowodowy pozwalający na zrealizowanie postulatów wynikających z zasady trafnej reakcji karnej. Powyższe rozumienie prawidłowego toku postępowania zaproponowano w piśmiennictwie w odniesieniu do art. 56 § 1 k.p.k. – posługującego się tym właśnie kryterium przy ograniczaniu liczby oskarżycieli posiłkowych²². Wydaje się, że pozostaje ono co do zasady nadal adekwatne także w kontekście ograniczenia liczby przedstawicieli społecznych. Ustawodawca nie zdecydował się bowiem na wprowadzenie wyraźnych dodatkowych kryteriów, którymi powinien się kierować sąd przy określaniu liczby przedstawicieli społecznych. Nie wskazał on kryteriów bardziej uchwytnych i sprofilowanych tylko dla instytucji przedstawiciela społecznego, a związanych z pełnioną przez niego funkcją w postępowaniu sądowym polegającą przede wszystkim na prezentowaniu ocen społecznych dotyczących wszystkich praktycznie okoliczności faktycznych i prawnych związanych z przedmiotem konkretnego procesu karnego. Pewną możliwość w tym zakresie daje prawo sądu do postanowienia o dalszym udziale przedstawicieli poszczególnych stron, mimo niewskazania przez uprawnioną stronę „swego” przedstawiciela społecznego, albowiem niezależnie od stanowisk stron sąd może postanowić o dalszym udziale poszczególnych przedstawicieli organizacji społecznych, jeżeli ich udział leży w interesie wymiaru sprawiedliwości (art. 90 § 6 zdanie piąte k.p.k.).

W tym miejscu tylko wypada zaznaczyć, iż uprawnienia stron, po pierwsze, do wyrażania zgody na dopuszczenie określonego przedstawiciela społecznego do udziału w postępowaniu sądowym, po drugie – w przypadku procesów wielopodmiotowych w zakresie stron procesowych, do wskazywania na wezwanie sądu swoich przedstawicieli społecznych, musi wywołać ponownie dyskusję o charakter prawny tej figury procesowej. Prawo nominowania przez stronę swego poniekąd przedsta-

22 Zob. K. Woźniewski, *Prawidłowość czynności procesowych w polskim procesie karnym*, Gdańsk 2010, s. 25 oraz wskazana tam literatura.

wiciela społecznego może być bowiem postrzegane jako wskazanie społecznego obrońcy lub społecznego oskarżyciela. Wypada tylko wyrazić nadzieję, że nie było intencją ustawodawcy zmienianie do tej pory neutralnego względem stron charakteru przedstawiciela społecznego na zaangażowany wobec jednej ze stron. Jeśli praktyka stosowania przepisów art. 90 § 3 zdanie pierwsze oraz § 6 zdanie drugie i trzecie k.p.k. pójdzie w kierunku sprzecznym z ustawową funkcją przedstawiciela społecznego, a przy tym mało zdecydowanym przez sądy korzystaniem ze swych uprawnień odnośnie przedstawicieli społecznych, może to grozić przekształceniem się konkretnych postępowań sądowych w społeczne spory zbiorowe w sprawach karnych.

8. Podsumowanie

Instytucja przedstawiciela należała do jednych z niewielu w procesie karnym pozostających przez dziesiątki lat poza obszarem nowelizacyjnego zainteresowania ustawodawcy. Nowela z czerwca 2016 r. jest pierwszą tak istotnie zmieniającą kształt tej instytucji funkcjonującej trochę na uboczu postępowania karnego. W odniesieniu do innych nowelizacji zmniejszających m.in. udział ławników w procesie karnym stała się ważnym przejawem zasady udziału czynnika społecznego w tym procesie. Ideą przewodnią, mocno podkreślaną w uzasadnieniu do nowelizacji, było poszerzenie możliwości działania w procesie czynnika społecznego w postaci przedstawiciela społecznego poprzez zniesienie barier formalnych na drodze do udziału w postępowaniach sądowych. Nie wydaje się jednak, by omówione rozwiązania przyczyniły się do zwiększenia stopnia tego „ułatwionego” udziału. To nie względny automatyzm dopuszczenia do udziału tego uczestnika procesu oparty na zgodzie przynajmniej jednej ze stron będzie o tym przesądzać, ale być może doprowadzi do zredefiniowania statusu przedstawiciela społecznego z autonomicznego względem stron rzecznika interesu społecznego w kierunku rzecznika interesu społecznego będącego poniekąd satelitą określonej strony procesowej. W tym miejscu można jedynie przypuszczać, że prawdopodobnie realną barierą w częstszym angażowaniu się organizacji społecznych są raczej niewielkie „miękkie” uprawnienia dopuszczonych do występowania w postępowaniu sądowym przedstawicieli społecznych, sprowadzające się do uczestniczenia w rozprawie, wypowiedzania się czy składania oświadczeń na piśmie (art. 91 k.p.k. nie nowelizowany).

Bibliografia

- Artymiak G., Klejnowska M., Kłak Cz.P., Rogalski M., Sobolewski Z., Sowiński K., *Proces. Część ogólna*, Warszawa 2012.
- Boratyńska K.T., Górski A., Sakowicz A., Ważny A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2014.

- Bratoszewski J., Gostyński Z., Gardocki L., Przyjemski S.M., Stefański R.A., Zabłocki S., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. I, Warszawa 2003.
- Cieślak M., Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne, Kraków 2011.
- Daszkiewicz W., Prawo karne procesowe. Zagadnienia ogólne, tom I, Bydgoszcz 2000.
- Daszkiewicz W., Przedstawiciel społeczny w procesie karnym, „Palestra” 1985, nr 11.
- Daszkiewicz W., Przedstawiciel społeczny w procesie karnym, Warszawa 1976.
- Daszkiewicz W., Społeczni uczestnicy procesu karnego, „Państwo i Prawo” 1990, nr 5.
- Grajewski J., Paprzycki L.K., Kodeks postępowania karnego z komentarzem, Sopot 2000.
- Grajewski J., Paprzycki L.K., Steinborn S., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. I, Warszawa 2013.
- Grzegorzczak T., Kodeks postępowania karnego wraz z komentarzem do ustawy o świadku koronnym, Warszawa 2014.
- Grzegorzczak T., Tylman J., Polskie postępowanie karne, Warszawa 2014.
- Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., Kodeks postępowania karnego, Tom 1, Komentarz do artykułów 1-296, Warszawa 1999.
- Kmiecik R., Skrętowicz E., Proces karny. Część ogólna, Kraków 1996.
- Kulesza C. (red.), System Prawa Karnego Procesowego, Tom VI, Strony i inni uczestnicy postępowania karnego, Warszawa 2016.
- Lipczyńska M., Przedstawiciel społeczny w procesie karnym, „Nowe Prawo” 1972, nr 4.
- Lisiewicz J., Przyjemski S., Udział czynnika społecznego w wojskowym prawie karnym na tle uchwały Izby Wojskowej Sądu Najwyższego, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1980, nr 4.
- Marszał K., Proces karny, Katowice 1998.
- Murzynowski A., Udział przedstawiciela społecznego w procesie karnym, „Nowe Prawo” 1971, nr 7/8.
- Sieracki W., Uwagi na tle wytycznych wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w sprawie udziału przedstawiciela społecznego w postępowaniu przed sądami wojskowymi, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1980, nr 4.
- Siewierski M., Przedstawiciel społeczny w nowym kodeksie postępowania karnego, „Palestra” 1969, nr 9.
- Świda Z., Skorupka J., Ponikowski R., Posnow W., Postępowanie karne. Część ogólna, Warszawa 2012.
- Tomkiewicz M., Udział przedstawiciela społecznego w procesie karnym, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 7/8.
- Waltoś S., Hofmański P., Proces karny. Zarys systemu, wydanie 13, Warszawa 2016.
- Waltoś S., Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 1998.
- Waltoś S., Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2001.
- Wierciński A., Przedstawiciel społeczny w polskim procesie karnym, Poznań 1978.
- Woźniewski K., Prawdliwość czynności procesowych w polskim procesie karnym, Gdańsk 2010.